

**PESA INTERNATIONAL JOURNAL
OF
SOCIAL STUDIES**

*PESA ULUSLARARASI
SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ*

December 2017, Vol:3, Issue:4
e-ISSN: 2149-8385

Aralık 2017, Cilt:3, Sayı:4
p-ISSN: 2528-9950

journal homepage: www.sosyalarastirmalar.org

Dini Perspektifte Emek ve Emek Sömürüsü: İşçi – İşveren Üzerinden Bir Değerlendirme
*The Exploitation of Labor and Labor in Religious Perspective: An Evaluation from
Worker to Employer*

Osman Kürşat ACAR

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, osmanacar@sdu.edu.tr

Büşra SOYDEMİR

<https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2017.3.4.06>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 15 Eylül 2017
Kabul 20 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Emek, Emek Sömürüsü, İşçi Sınıfı,
İnanç, Din.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Klasik iktisat kuramının var olduğundan, bu döneme kadar emeğin teknolojik gelişmelerle beraber; kol gücünü aşmış, zihinsel faaliyetleri de içine alarak kapsamlı bir şekilde kullanılması, günümüzde de emek tanımı ile ilgili ifadeleri çeşitlendirmektedir. Çalışma kapsamında da, kapitalist sistem içerisindeki üretimi geliştirme araçlarının, üreticilerin sömürüsünün ve üreticiler üzerinde kurulacak tahakkümün araçları haline gelmesi ile yabancılaşmasına dair sorunlara dini bir değerlendirme getirmek amaç edinilmiştir. Ayrıca moderniteye ve din olgusuna dair oluşan yanlış algının bugün ulaştığı olduğu düzey, sömürü kavramı açısından bakıldığında, ağır bir tahribatı önümüze koymaktadır. Emek sömürüsünün aldığı hal ve bireylerin bu duruma karşı mevcut tutumu, bir tür soyutlama ve yabancılaşma sürecini de ifade etmektedir. Geçmişten günümüze sınıfsal sorunların üstü, inanç örtüsüyle örtülmekte ve emekçiler arasındaki din ile mezhep ayrımları kullanılarak; sömürü çarkının aksamadan dönmesini sağlamaktadır. Bu örtü kaldırılmadan, var olan yanılısma ve soyutlama biçimlerini aşmak ve emeğin özgürleşmesiyle, insanın insan olma niteliğinin bütün enstrümanlarına kavuşmasının mümkün olmayacağı düşüncesi ile dini inançların, emek sömürüsü üzerindeki etkisini ve bu durumun işçi sınıfı üzerinde ne şekilde sirayet ettiğini değerlendirmek amaç edinilmiştir. Bu amaç doğrultusunda da, din kavramı çerçevesinde ve kutsal kitaplar ışığında emeğin değeri, ayrıca bugünkü dini algı ile gelmiş olduğu mevcut durum, ahlak kavramı ile ilişkilendirilerek çalışmaya konu alınmıştır. Dinî ve inanç davranış ilişkisini sosyo-psikolojik bir çerçevede ele alan bu çalışmada, teorik yaklaşımlarla birlikte nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışmanın başlangıç evresinde emek, emek sömürüsü, sosyolojik açıdan din ve mezhep kavramları üzerinde durulmuş olup, sonrasında dinî inanç ve emek ilişkisiyle ilgili yapılmış olan bazı ampirik araştırmaların sonuçları üzerine yoğunlaşarak, var olan uyumsuzluklarla birlikte meydana gelen sorunlar, çeşitli psikolojik ve sosyal problemlerle ele alınarak yorumlanmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 15 Sep 2017
Accepted 20 Oct 2017

Keywords:

Labor, Exploitation of Labor, Working
Class, Faith, Religion.

ABSTRACT

Together with the development of classical economic theory, your technological advancements as well as this turn; the use of force in excess of arm strength and inclusion of mental activities, today also diversifies the expression of labor definitions. Within the scope of the study, it was aimed to bring a religious evaluation to the problems of the alienation of the means of development within the capitalist system, the becoming of the producers as instruments of domination to be established over the exploitation and the producers. Moreover, the level at which the false accusation of modernity and religion has

reached today is a severe prelude to the destruction, in terms of exploitation. The state of labor exploitation and the current attitude of the individuals to this situation also refers to a process of abstraction and alienation. In the past, day-to-day class problems are overlaid with beliefs and using religion and sectarian distinctions among laborers; the revolt of the exploitation. It has been aimed at evaluating the effects of thought and religious beliefs on labor exploitation, and how this situation spreads over the working class, in order to overcome the existing forms of illusion and abstraction and to liberate labor without this cover being removed, that it is impossible for human beings to attain all the instruments of human nature. For this purpose, the current situation in which the value of labor in the light of the concept of religion and the light of the sacred books, as well as the current state of religious perception, is related to the concept of morality. In this study, which deals with the relationship between religion and belief behavior in a socio-psychological framework, a qualitative research method has been adopted along with theoretical approaches. In the beginning of the study, the concepts of labor, labor exploitation, sociological aspects of religion and denomination have been emphasized and then the problems that have taken place together with the existing incompatibilities have been interpreted with various psychological and social problems by concentrating on the results of some empirical researches related to religious belief and labor relations.

GİRİŞ

Çalışmada İslam dini başta olmak üzere, diğer dinlerde de emeğe verilen değere ve öneme değinilmiştir. Ayetler ve hadisler ışığında hak, adalet, eşitlik kavramının hem gündelik yaşantımızda hem de çalışma hayatındaki yerine vurgu yapılmıştır. Günümüz iktisadi düzeninde, emek algısının ne noktada olduğu ve bu perspektiften emeğin dini açıdan ne şekilde değerlendirildiğini ve geçmişten günümüze toplumdaki algının değişim sürecini analiz ederek; emek kavramının, din olgusu üzerindeki yerini belirlemek ve değerlendirmek amaç edinilmiştir. Bu doğrultuda çalışma hayatının vazgeçilmezi olan işçi ve işverenler kapsamında iş hayatında din kavramının etkisi üzerine yoğunlaşmıştır.

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de dini konular üzerine yapılan çalışmaların artış oranı dikkat çekmektedir. Ancak din konusu, çoğunlukla bilimsel bir yaklaşımdan ziyade spekülasyon düzeyinde ele alınmaktadır. Çalışmayı güçlendirmek adına teorik bilgilerle sınırlandırmayıp, mülakat yöntemi ile işçi- işveren görüşlerine başvurulmuştur. Bu çerçevede de popüler kültür ile birlikte, emek sömürsünün yoğun bir şekilde yaşandığı kafe sektöründe işveren ve işçi üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Her şeyin zıttı ile kaim olduğu gerçekliği ile tezat görüş ve düşünceler ışığında dogmatik kaynakların sentezi yapılarak bir sorgulama getirmek amaç edinilmiştir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda da, din konusunda oluşmuş olan yanlış algıların ve tabuların çalışma yaşamına olumsuz yönlere etki ettiği ve bireylerin dinin çalışma hayatında da suistimal ediliyor olmasından ciddi rahatsızlık duyuluyor olması neticesinde, ortak paydada verilen ifadelerle dinin çalışma hayatına olumlu ve doğru yönleri ile yansımaları gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyolojik Açıdan Din

Din, hem bireysel hem de toplumsal çerçeveden değerlendirildiğinde geniş bir açıda işlevi olan, insanların iç dünyalarına yapılan yolculukta ahenk ve davranışlarının şeklini belirleme aşamasında; denge sağlayıcı rolünden dolayı, hayatı anlamlandırma noktasında ciddi bir öneme sahip olan güçlü bir olgudur. Bu sebeptendir ki din kavramı, bütün dönemlerde düşünürlerin ve bilim insanlarının ilgilerinden uzak olmamıştır ve temelinde insan ile insan yaşantılarını konu alan, psikoloji alanında çalışan bilim insanları da, psikoloji biliminin kurucusu kabul edilen Wundt’tan başlayarak bu konu üzerine yoğunlaşmışlardır. Kimilerinin algısına göre din bir nevroz olarak görülürken, kimilerine göre ise ruhun vazgeçilmez bir gıdası olarak

tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, farklı eleştirilere ve yorumlara maruz kalmış olan ve tarihi süreçte her dönemde var olagelmış din kavramını yok saymak mümkün olmamıştır. Zira hem bireysel, hem de toplumsal bir olgu olan din kavramı; insanla beraber var olan ve yaşayan bir gerçekliktir. İnsanın varlığıyla birlikte din vardır ve eğer insanı araştırıyorsak, onun yaşamına dahil ettiği dini inancı da göz önünde bulundurmamak ciddi bir gerekliliktir (Karacoşkun, 2004: 22).

Arapça kökenli olan din kavramı, sözlük anlamı itibarıyla; “örf, âdet, itaat, gidilen yol, ceza, mükâfat, millet” vb. anlamlarında kullanılmaktadır. Batı dillerinde “religion” kelimesiyle ifade edilip, “religere” ve “religare” köklerinden gelmesi sebebiyle, Allah’a karşı olan korku ve saygı ile birlikte kendini ibadete adama, tören ve ayinlere katılma anlamlarına denk geldiği görülmektedir (Karacoşkun, 2004: 24).

Türkçe’deki kullanılışı itibarıyla, “inanç sistemi yahut bir inancın kurallarının tamamı ” gibi manalara gelmektedir. Dinî terminoloji çerçevesinden bakıldığında, din kavramının anlamını, İslam bilginlerinin Kur’an-ı Kerim’deki ayetler ışığında yaptıkları tanım doğrultusunda “*Din, her konuda insanları, akıllarını, irade ve isteklerini kullanarak, hayır olan şeylere götüren, böylece dünya ve ahiret saâdetine ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığıyla Allah’ın gönderdiği ilahi esasların bütünüdür.*” tanımıyla görmek mümkündür. İslam bilginlerinin bu tanımını, “Peygamberlerin vahiy ve ilhama dayanarak tebliğ ettikleri şeylerin tamamı” şeklinde özetlemektedir. Din kavramının sözlük ve dini terminolojideki anlamlarına dair açıklamanın ardından, çeşitli sosyal bilimcilerin sosyal ve psikolojik işlevlerini göz önünde bulundurarak, din kavramına getirdikleri tanım ve yaklaşımlar çerçevesinde konuyu irdelemek mümkündür. Farklı kişilik özellikleriyle de bağlantılı olarak değerlendirilebilecek, bireylerin içerisinde oldukları psikolojik karmaşalar, dinî inanç-dinî davranış ilişkisinde problemlere sebep olan önemli bireysel etkenlerden biri olarak gözlemlenmektedir. Bu etkenler ise, dini inancın yoğunluğu, dini bilgi durumu vb. etkenlerle bağlantılı olarak, bireylerde psikolojik karmaşalara ve çatışmalara sebep olmaktadır (Karacoşkun, 2004: 25).

Sosyologlar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren incelemeye önem verdikleri din olgusunu, yüzyıllar boyunca ferdi bir kavram olarak anlamlandırma eğilimde iken; 20. yüzyıl başlarından itibaren ilmi ve tecrübi yöntemlerle bir din sosyolojisi temeli oluşturarak dinin toplumsal olduğu yönünde çalışmalarda bulunmaya başlamışlardır. Din sosyolojisi literatüründe din substansiyel (asli) olarak ele alındığında; dinin sahip olduğu kutsal aşkın, ilahi ve tabiatüstü gibi özellikleri ön planda tutulmuştur. Fonksiyonel tariflerde ise, fert ve cemiyet hakkında icra ettiği fonksiyonlar çerçevesinde hareket edilir. Dinin ferdi olduğu kadar, aynı zamana yoğun bir sosyal karakteri de mevcuttur. Bu durum da, dinin objektif bir hale gelerek belli bir gruba, bir topluma mal olması anlamına gelmektedir. Din, mahiyeti gereği, öncelikli olarak teker teker bireylere nüfuz ediyor olsa da bir müddet sonra bireyler arasında da bir köprü işlevine sahip olur. Dinin sosyal bir karaktere sahip olması ise bu noktada, diğer toplum olayları ile etkileşim içerisinde olarak din ve toplum ilişkisini kurmasıdır (Keskin, 2004: 9). Her ahlaki değer, ilke ve kural, ne kadar ferdi gibi görünürse görünsün, aynı zamanda içtimaidir. Ahlak kaideleri, başlangıçta ferdi ilgilendirir gibi görünse de, onların doğuşunda hem ferdi yüksek bir insani şahsiyete ulaştırma, hem de mutlaka toplumsal fayda mülâhazası vardır (Çağrı, 2015: 26)

Her din sisteminin kendine has birtakım inanç sistemlerinin olması ile birlikte, dinler bu inanç esaslarına dayanarak kendi kimliklerini oluşturmaktadırlar. Din sosyolojisinde inançlar, dini tecrübenin teorik anlamını ifade etmekle birlikte dinlerin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir. Bütün dinlerde dini tecrübe sezgi, ilham ya da vahiy gibi dinin özelliğine göre asgari bir teorik anlatıma, yani inançlar, tasavvurlar ve fikirlere dayanmaktadır. Dini belirlemedeki özellikler yanında, inançların diğer bir özelliği de, o dine inanan insanları bir arada tutacak bağ vazifesini üstlenmesidir. İnanç kavramı doğrultusunda dindar bireyler, dini birlik ve bütünlüğünü sağlamakta ve dini temsil eden o esaslar etrafında dini bir beraberlik

oluşturmaktadır. Ayrıca inançlar, bağlılarına manevi bir güvenlik alanı oluştururlar. Böylelikle inançlar, diğer biyolojik ihtiyaçlar gibi, hatta onlardan daha önemli biçimde toplum yaşantısındaki yerlerini alırlar (Arslan, 2004 : 271)

Dinler, Mezhepler ve Kùltürler

“ Dininizi doğru öğrenin,
yoksa yaşadığınızı din zannedersiniz.”
-Hz.Ömer (r.a)

İnsanın en temel ayrımlarını oluşturan en önemli unsurlar, öncelikle insanın bilinç sahibi bir varlık olmasıyla birlikte bu sayede düşünme ve konuşabilme yetisini kullanabilmesidir. İnsanı varoluşu anlama ihtiyacının başında ise, öncelikle bireylerin kendisini ve özellikle içerisinde kendisinin de bir parçası olduğu evrenin anlamının ve amacının ne olduğunu anlama ve bu konuda doğru olan doyurucu bir açıklamaya ulaşma arzusu vardır. “Evren nasıl oluştu, niçin var olduk, var olma amacımız nedir?” gibi varlık bilmesine dair bir sorulara ilişkin öne sürülen anlayışlardan hangisinin gerçek yahut kabule şayan olduğu ise ayrı bir sorudur. Bu varlık bilmesinin cevabına net bir şekilde ulaşmak mümkün olmasa da, belli bir boyuta kadar onu anlama ve yorumlama ihtiyacı; bireylerin çocuk yaşlarda ve gençlik çağlarında sağlıklı bir şekilde, belli bir noktaya kadar çözümlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu ihtiyaç, kişilerin hayatlarının her döneminde tedirginlik ve huzursuzluk oluşturabilecek ciddi sorgulamaları doğurmaktadır (Yaran, 2012: 19).

İnanç sistemlerinin birçoğu, ortaya çıkışından ya da vazgeçilişinden sonraki süreç içerisinde çeşitli değişimler yaşamışlardır. Bazen inanç sistemine bağlı kişilerin, dinin gerektirdiği inanç ve ibadetlere yönelik oluşan farklı algılamaları ve yorumlarıyla ilişkili iç etkenler bu değişimde rol almıştır. Bazen de bir inanç sistemimin, diğer inanç sistemleriyle karşılaşması ve zamanla onlardan etkilenmesi şeklinde dış etkenlere bağlı olarak bu değişim gerçekleşmiştir. Hangi bağlamda olursa olsun dini inanç ve değerlerin farklı anlaşılıp yorumlanması, beraberinde mezhepleşme hareketlerini de getirmiştir (Gündüz, 2007: 18).

Savaşlar, istilalar, sürgünler, göçler gibi sebeplerle farklı dini geleneklerin zorunlu bir şekilde beraber varlıklarını devam ettirmeleri durumu, zamanla bu geleneklere bağlı insanların birbiriyle bilinçli yahut bilinçsiz bir iletişim içerisinde bulunmalarına ve bir çatışma içerisine girmelerine sebep oluşturmaktadır. Bu durum da haliyle farklı din mensubu insanların dini anlama, yorumlama ve yaşama noktasında birbirlerinden etkilenmelerine sebep olmaktadır. Bu etkilenmede zamanla farklı dinlerin ve yeni inanç sistemlerinin oluşumuna; yeni din yorumlarının ve mezhepleşme hareketlerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı gibi, bazı durumlarda da dini senkretizmin yaşanmasına sebep oluşturmaktadır.

Dinler özü itibariyle insanları kurtuluşa ulaştırma gayesi güden müesseselerdir ve dolayısıyla her din, insanlara, edebi hayatta kurtuluşa ulaştırılacak formüller önerir. Müntesiplerine, ancak kendi ortaya koyduğu iman ve amel ilkeleri doğrultusunda hareket etmeleri halinde kurtuluşa ereceklerini bildirmeleri açısından dinlerin pek çoğunun tekelci olduğunu söylemek mümkündür. İlahi dinlerin her birinin diğerlerine bakışı, ellerindeki kutsal metinlerine, bunların yorumlanma tarzlarına ve tarihi gelişmelerin seyrine bağlı olarak farklılık gösterir (Mirza, 2005:7).

Üç büyük İbrahimi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet, Mekke-Medine-Kudüs hattında ortaya çıkmış olup, oradan dünyanın geri kalanına yayılan inanç sistemleridir. Üç din için de kutsal sayılmakta olan Kudüs şehri, İran'dan başlayıp Mezopotamya ile Arabistan Yarımadası'ndan Kuzey Afrika'ya uzanan bölgenin kalbinde yer alır. Bu bölge, yaklaşık iki

yüzyıldır Orta Doğu adıyla anılmaktadır (<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/islamiyet-ve-mezhep-olgusu>, 20 Temmuz 2017 tarihinde ulaşıldı).

Günümüzde Güneybatı Asya olarak da tanımlanan ve sınırları Hindistan'dan Güney Kafkasya'ya kadar genişletilen Orta Doğu, Mekke-Medine-Kudüs hattını kapsaması sebebiyle, çok zengin ve karmaşık bir inanç haritasına ev sahipliği yapmaktadır. Bu haritada, Yahudilik ve Hristiyanlık önemli bir yer tutmakla birlikte, gerek bölgede yaşayan insanların çoğunluğunun inancı olması, gerekse de barındırmakta olduğu alt-inanç gruplarının çeşitliliğinden dolayı İslamiyet, ana damarı temsil eder. Bu dinlere kısaca değinecek olursak:

İslamiyet: Arapça “selem” kökünden gelen İslam, sözlük anlamı olarak “ itaat etmek, boyun eğmek, teslimiyet “ vb. anlamlara gelmektedir. İslam Hz. Muhammed (s.a.v)’e Allah tarafından vahiyyle bildirilmiş olan ve ahiret inancına sahip olup evrenin son dinidir. Mezhepleri ise: Hanefi mezhebi, İmam Şafii mezhebi, Maliki Mezhebi ve Hanbeli Mezhebi başta olmak üzere birçok mezhep vardır.

İslamiyet birçok kuralı barındırmakla birlikte; bu kuralların başında, inanıp iman etmek gelir. Kur'an ve sünnet ile belirlenmiş birçok kurallar vardır ve bu kuralların hepsine birlikte bakıldığında İslam'ın gerçek manasının tanımı yapılabilir. Her biri birbirine bağlı biri olmadan diğerinin olmayacağı kurallar bütünüdür.

Yahudilik(Musevilik) : Peygamberi Hz. Musa olup, ilahi kitapları Tevrat olan ve milli karakterli bir din olan Yahudilik, kutsal kitaplarına göre kendilerini, dünya milletleri arasından seçilmiş olan özel bir kavim olarak görmektedirler. Yahudiliğin odak noktası, Kudüs'deki "Mâbed"dir. Tahribinden önce bu Mâbed'in bir odasında "Ahid Sandığı" bulunmaktaydı. Yahûdiliğin sembolü, "Yedi kollu şamdan" ve "altı köşeli yıldız"dır. Yaşayan ilâhî kaynaklı dinlerden, mensûbu en az olan Yahudiliğin, günümüzde yaklaşık 15-24 milyon civarında mensubu vardır. Yahûdiliğin, dinler tarihinde özel bir yeri bulunmakla birlikte bu din, en eski ilâhî kaynaklı din olarak nitelendirilmektedir.

Öncelikle Yahudi mezheplerini, Makkabiler devrinde (M.Ö. II. yüzyıl) mevcut olan Hristiyanlık öncesi mezhepler, İslâm'dan sonraki Yahudi Mezhepleri ve günümüzdeki Yahudi mezhepleri olarak üç ana grupta incelemek mümkündür. Hristiyanlık öncesi dönemde başlıca üç mezhep vardır. Bunlar: Ferisiler, Sadukiler, Esseniler' dir. İslâm'dan sonraki Yahudi mezhepleri ise: İshakiyye, Yudganiyye, Karaim'dir. Günümüzde yaşamakta olan Yahudi mezhepleri ise: Muhafazakâr Yahudiler, Ortadoks Yahudiler, Reformist Yahudiler'dir (<https://www.mumsema.org/dinler-tarihi/34834-gunumuz-yahudi-mezhepleri.html>, 16 Temmuz tarihinde erişildi).

Hristiyanlık : Hristiyanlığın temel öğretisini Hz. İsa'nın kurtarıcılığı teşkil etmekle birlikte ilahi kitapları İncil'dir. İnsanlığın kurtuluşu için kendini feda eden İsa, kurtuluşun merkezi olarak görülmektedir. İnsanlar kurtuluşa erebilmek için O'na inanmak ve bugün O' nun bedenini temsil eden kiliseye intisap etmek zorundadır. Yani formüle edilmiş hali ile : “Kilise dışında kurtuluş yoktur.” (Mirza, 2005 :9)

Hristiyanlık'ta mezhepler "kilise" olarak adlandırılmaktadır. İçeriğinde binlerce mezhebi barındıran Hristiyanlığın üç önemli mezhebi vardır. Bu mezhepler: Roma Katolik Kilisesi (1.2 milyar kişi), Protestan Kilisesi (360 Milyon) ve Ortodoks Kilisesi (170 Milyon)' dir (https://www.turkcebilgi.com/h%C4%B1ristiyanl%C4%B1kta_mezhepler, 16 Temmuz tarihinde erişildi).

Emek Kavramı ve Emek Sömürüsü

Bugün emeğin basit bir tanımdan öte, oldukça karmaşık olduğunu ifade etmek mümkün. Fabrikalarda üretilen demir ve çelik, elleriyle çalışmakta olan işçilerin niteliksiz emeği ile usta işçilerin, mühendislerin, yöneticilerin giderek hızla artmakta olan emekleri ile

birleştirilmektedir. Şüphesiz farklı beceri düzeylerindeki emeğin değeri de farklıdır; diğer bir ifadeyle, eşit miktardaki çalışma saati, ürüne daha az ya da daha fazla değer katar. Diğer yandan, zanaatkârların nitelikli çalışmaları, onları yetiştiren ustalarının emeklerinden ortaya çıkmıştır; bu da daha önce başkaları tarafından yapılan bazı çalışmaları da kendinde şekillenmiş bir bileşimdir. Basit ve karmaşık ya da nitelikli emek için bir ölçü var mıdır? Evet, karmaşık emek basit emeğin çoğaltılmış biçiminden başka bir şey değildir. Modern bir fabrikada bir saatlik karmaşık emeğin, eski zamanların zanaatkârların beş saatlik emek harcamasını gerektirecek bir mal ürettiğini varsaydığımızda; bunun anlamı karmaşık emeğin, basit emeğe göre beş kat daha verimli olduğu, diğer bir ifadeyle aslında basit emeğin çoğaltılmış bir biçimi olduğudur (Jalée, 1987: 17).

Modern emek, karmaşık aynı zamanda da toplumsal ve kolektif bir emektir. Yüzlerce hatta binlerce işçinin çalıştığı fabrikanın ürünü, o fabrikanın dört duvarı arasında harcanan emeğin sonucudur. Ancak fabrikada bulunan makineler ile teçhizatla kullanılan hammaddeler ve diğer öğelerde cisimleşmiş olan geçmişin emeğinin de ürünüdür. Aynı zamanda toplumun, doğa güçlerini kavrama ve onlara gem vurma mücadelesindeki başarısını temsil eden tüm keşif ve icatlara katkıda bulunan, geçmişin ve bugünün “genel emek” ya da “bilimsel emek” adı verilen emeğin bir bölümünü de cisimleştirir. Bir metada cisimleşmiş olan insan emeği, toplumun harcadığı emeğin toplamının bir bölümü ve parçasıdır. Bundan, bir metanın değerinin onu üretmek için toplumsal olarak gerekli emek miktarı tarafından belirlendiği sonucu çıkarılabilir. Buradaki “toplumsal olarak gerekli” ifadesi, en geniş anlamı ile “ belli bir topluma ait genel koşulları” ifade etmek için kullanılmıştır. Ve bu anlatılardan, metanın değerinin pratik olarak ölçülemeyeceği anlaşılmaktadır (Jalée, 1987: 19).

Geçmiş dönemlerden, günümüze kadar bakıldığında birçok sektörde işçi kesiminin ağır koşullarda çalıştığı aşikardır. Ve ağır çalışma koşulları altında çalıştırılan bu kişilerin, aldıkları ücret; geçmişte de, günümüz tüketim toplumunda da yalnız konut ve gıdaya yetebilmektedir. Bu noktada bakıldığında işçiler, çalıştıklarının karşılığını yeterli şekilde alamadığı gibi, çalışma ortamlarında da yoğun emek sömürsüne maruz kalmaktadır. Kendi yapmaları gereken işlerin haricinde yapmak mecburiyetinde bırakıldıkları işleri, fazla çalışma saatlerine dair alınamayan ücretleri, psikolojik yıpranmaları kapsayan emek sömürsü; çalışma hayatının birçok alanında kendini göstermekte ve bireylerde işlerine karşı oluşan soğukluğun yanı sıra kendilerine ve topluma karşı da bir yabancılaşmaya sebebiyet vermektedir. Çalışanların hayatlarını devam ettirebilmek adına yaşamakta oldukları sıkıntılara katlanma mecburiyetinde olmaları ise “emek sömürsü” döngüsünün devam etmesini sebebiyet vermektedir.

Günümüz iktisadi düzenin şekillenmesinde, modern iktisat ilmi ve kapitalist ekonomik sisteminin birliktelik içerisinde gelişmesi önemli bir role sahiptir. Fayda ve maliyetin insanları ve piyasayı yönlendirmekte olduğu bu sistem içerisinde, temel amaç ise, tüketimin teşvik edilmesi ve karlılığın artırılmasıdır. İnsan emeği ve emeğin değeri ise bu süreç içerisinde sosyo-ekonomik sisteme sağladığı katkı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Emeğin değerinin hızla azalmasında; emeğin sadece bir üretim girdiği olarak tanımlanmasıyla birlikte, teknolojik gelişmelerle ikame edilebiliyor olması etkili olmuştur. Kapitalist üretim sistemi günümüzde artık Batılı toplumların daha ötesinde, İslam toplumların da emek noktasında aynı yaklaşım söz konusudur. Oysa bakıldığı vakit, çalışma ve emek kavramı İslam düşüncesi içerisinde fazlasıyla değerli ve insanın hayatını devam ettirebilmesi adına çok kıymetlidir. Bu noktada işçinin refahı ve çalışan kişilerin emeklerinin karşılığını hakkaniyet ölçüsünde, adil bir şekilde almaları kutsal kitap ve hadisler ışığında ciddi bir yere sahiptir. Bu sebeple, işçilerin işlerini iyi bir şekilde yapmalarının gerekliliğiyle birlikte, işverene çalışanlarının emeklerinin hakkının verilmesi konusunda büyük sorumluluklar yüklenmektedir. Ancak dünyanın büyük bir kısmında olduğu gibi, pek çok İslam ülkesinde de bu ilkelerin uygulanmasında büyük aksaklık ve sıkıntılar olduğu aşikârdır(Sezgin,2017 :5).

Doğuşu daha eski dönemlere dayanan kapitalist iktisadi sistemle beraber, modern iktisatın sistematik bir hale gelmesi 18. Yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Devamında ise Adam Smith, David Ricardo, Karl Marx gibi klasik iktisatçılar için, iktisadi değer tartışması geniş bir yer tutmaya başlamıştır. Ve teorik bir yaklaşım geliştirerek, malların değerinin üretim süreci içerisinde kullanılan emek ile ölçmüşlerdir. İktisat ilmi içerisinde bir müddet hakim yer tutan, emek- değer teorisi; 19. Yüzyılın sonlarında yerini, değerın tüketimden elde edilen faydadan kaynaklandığı düşünülen marjinal devrim yaklaşım içerisinde bir sisteme bırakmıştır. Emeğin sadece bir üretim girdisi olarak görülmesi ve teknolojik gelişmelere de bağlı olarak emeğin göz ardı edildiği, sadece üretimde kullanılan bir girdi hâline getirildiği bu yaklaşımla, emeğin de bulduğu değer, sağladığı fayda kadar olmuştur. Günümüz iktisadi düzenin şekillenmesinde de, modern iktisat ilmi ile kapitalist ekonomik sistemin birlikte gelişmesi rol almıştır. İnsan emeği ve emeğin değerinin ikamesinin sağlanmasıyla birlikte, değerinin hızla azalmasına yol açan faktörlerde ise, tüketimin teşvik edildiği ve karlılığın arttırılmasının temel amaç haline getirildiği, piyasayı yönlendirmekte ola sistemler vardır (Sezgin, 2017:20).

Günümüzde İslam toplumları da en yazık ki, batılı toplumların ötesinde kapitalist düşünceye dair olan üretim şekillerini benimsemişlerdir. Oysa, İslam'da çalışma ve emek konusuna dair verilen değer aşikardır. İşçinin refahına ve çalıştığıın karşılığını adil bir şekilde almasını önemseyen İslam dini bu açıdan işverene, işçinin emeğini zamanında ve yeterli düzeyde vermesi noktasında büyük sorumluluklar yüklemektedir. Dünyanın büyük bir kısmında olduğu gibi, İslam ülkelerinde de işçi haklarına ve ücret konusunda yaşanan problemlerin önemli bir sebebi ise; mevcut sistemin içerisinde dahil olan Müslüman toplumlarının kendi değerlerinden ve dini inançları gereği oluşan birikimlerden uzaklaşmalarıdır. Önemli eleştirileri ve sistem arayışını beraberinde getirmiş olan İslam İktisadi yaklaşım, müslüman memleketlerin sömürgecilikten kurtulmasıyla oluşan, modern iktisadi sistemin doğurduğu problemleri çözebilmek adına ortaya çıkmıştır. Ancak zaman içerisinde teorik ve derinlik çabasını terk eden modern iktisat, bankacılık ve finans odaklı tartışmalara kapılmaktan kendisini alıkoyamamıştır. Bu farklılaşma sınırlı kalmayarak; emek, sosyal adalet, girişim gibi alanları da kapsamaktadır. Dolayısıyla günümüzde İslam İktisadının temel kavramları ile birlikte emek olgusuna dair derinlemesine yeni araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda Müslüman ilim adamları ve politika yapımcıların, islamî değerler çerçevesinde gündelik iktisadi hayatın nasıl düzenlenebileceği, özellikle de emek değerinin adil belirlenmesi ve suistimallerin önlenmesi için neler yapılması gerektiği hususunda daha nitelikli çalışmalarda bulunması gerekmektedir (Sezgin, 2017:24).

Din ve Emek

*Şüphesiz insana kendi emeğinden başkası yoktur.
(Necm Suresi, 39. Ayet)*

Son yıllarda, rekabet ortamının çok yoğun olduğu çalışma hayatında belli konularda ahlak ve etik kurallarından hem işçi, hem işveren zaman zaman uzaklaşabiliyor. Bu durum işletmelerin vicdanını köreltmenin yanı sıra dini inançlarıyla da çelişkileri ortaya çıkartabiliyor. Berger'e göre, toplumsal gerçekliğin en önemli etmenlerinden olan din, toplumsal yapının davranışlarının belirlenmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Bu bağlamda toplumsal yapının davranışlarını belirleyen dinin, çalışma hayatına da etkisi kaçınılmazdır. Çalışma doğrultusunda da dinin emeğe verdiği yer ve çalışma hayatına ne şekilde yansıdığını analiz ederek, mevcut aksaklıklara yer yer eleştiri getirmek amaç edinilmiştir.

Evrende yaratılan hiçbir şeyin sebepsiz var olmadığı ve yaratılan her şeyin kendine özgü görevleri olduğu aşikardır. Ve her varlık kendi yaratılışına uygun olarak kendisine yüklenen

görevleri ifa etmektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber (s.a.v) tembellikten Allah'a sığınmış, sürekli olarak çalışmayı teşvik etmiştir. İslâm, dünya için de çalışmaya da çok önem vermiş ve bunu da ibadet olarak saymıştır. Kur'an-ı Kerim'de ayetlerde ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerinde emek kavramı övülmüş ve emeğin değeri vurgulanırken, çalışanın emeğinin zayi edilmeyeceği açıkça belirtilmiştir. Bu konudaki ayetlerde emek, özellikle dünya ve ahiret için çalışmayı içine alacak biçimde umumilik üzere gelmiş ve övülmüştür. İncil' de aynı şekilde "Sizlere vurgulamış olduğumuz gibi, serinkanlı olmayı, kendi işinizle uğraşmayı, elinizle çalışmayı onurlu amaç edinin. Öyle ki, inanlar topluluğu dışında kalanlarda saygı uyandıracak biçimde yaşayasınız ve hiç kimseye avuç açmayasınız." İfadesiyle çalışmanın önemi vurgulanmıştır. Aynı şekilde Tevrat'ta da "İşi sürdürün. Çünkü Ben sizinle birlikteyim. Böyle diyor Her şeye Egemen Rab." (Hagay, 2:4) ifadesine yer verilmiştir.

İslam hukuku açısından emek konusunu değerlendirdiğimizde ise, öncelikle önemli görülen dört hususun üzerinde durmak gerekir. Birinci olarak, Erol Güngör'ün " Sanayi Devrimi'ne kadar, fıkhi yapan kişiler Müslüman olduğu için, yaşam koşulları ile fıkıh paralel gidiyordu ve hayatın akışı içinde çözümsüzlük yaratabilecek herhangi bir durum yoktu. Sanayi Devrimi'yle birlikte fıkhi yapanlar farklılaşınca, fıkıh ile hayat arasındaki bağ koptu ve problemlerin birçoğu ya çözülemedi yahut fıkhi çözümler hayatta karşılık bulmadı." tespiti bugün yaşanan sorunları ifade etmektedir. Bu gerçeklik, fıkıhın çözüm bulmada, Müslümanların karşılaştığı sorunlarda yetersiz kaldığı şeklinde yansımış olsa da, bu algının tutarlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Potansiyel olarak değerlendirildiğinde, fıkıh-hayat bağlantısının kurulmasında bir eksiklik söz konusu değildir. Bu noktada asıl sorun, hayatta fıkha karşılık gelen bir yaşam biçimini belirlemede etkin olmayan Müslümanların, etkili bir rol aldığı dünya sahnesinde de yer almamalarıdır.

İkincisi, İslam'ın iki ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti ,kendilerindeki maslahatın sabit olduğu konularda evrensellik ve süreklilik özelliğinin tabii sonucu olarak ayrıntılı hükümler getirmiştir. Onun dışındaki ayetler ve hadisler zaman ve zeminin ihtiyaçlarını karşılayacak özelliğe sahiptirler. Emeğin odak noktası olduğu çalışma ve iş hayatı ile ilgili olarak geçerli olan kıstaslarda bu minvalde belirlenmiştir. Üçüncü olarak, zorunlu bir ilişkinin söz konusu olduğu; din, ahlâk ve hukuktan oluşan üç normatif disiplinin arasında İslam nokta-i nazarındaki bu ilişkide oluşabilecek bir kopukluk toplumsal hayatta beklenen sonucu almada zaaf oluşturur. Din değeri belirler; ahlâk ise bu değeri yaşam biçimine dönüştürür ve toplum kültürünü inşa eder. Bu üç normatif disipline bakıldığında, İslam toplumlarında ahlak, hukuka nazaran daha fazla önemsenmiştir. Ahlak olgusunun hukukun önüne geçtiği ve kişisel, toplumsal ilişkiler üzerinde daha kalıcı, derin ve güçlü bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin temelinde ise, "ahlâkı oluşturulamayan sistemlerin kalıcılığı ve etkinliği ya hiç yoktur ya da zayıftır" zihniyeti yatmaktadır. Zira ahlâk insanı içten kuşatan bir özelliğe sahipken, hukuk dışarıdan tutan bir özelliğe sahiptir. Ahlâk kavramı içerik olarak güçlü olduğu müddetçe, hukuka olan ihtiyaç da azalır. İşte bu sebepten dolayıdır ki; İslam toplumunu, ahlak toplumu olarak benimsetmek isteyen Hz. Peygamber (s.a.v), Mekke döneminde imanla beraber ahlâkı inşa etmiş, Medine'de de bu ahlâk üzerine hukuku kurmuştur (Sezgin, 2016: 5).

Dördüncü olarak ilk üç madde çerçevesinde emek/iş gücü konusunda temel ilkelere değinilerek, ardından konu etrafındaki dinî ve ahlâki imgeler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu noktada çalışmanın ve emeğin değerini yücelten ayrıca helal mala ve kazanca sürekli değinen kutsal kitapta da konu üzerine birçok ayetle birlikte, birçok hadis de görmekteyiz. İslam'da çalışma teşvik edilmiş, tembellik ise yerilmiştir. Bu teşvik ve çalışmamaya dair ayetler ve hadisler bazen açık bir ifade ile bazen de dolaylı olarak ifade edilmektedir (Armağan, 1992:187).

"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler..." (Bakara: 2/286)

İşçinin her şeyden önce bir insan olduğu bilinciyle, çalışma yaşamında işçiler de insan olmanın getirmiş olduğu haysiyet, şeref ve haklara sahiptir. Bütün insanlar gibi pek tabii işçilerde ruh ve beden sağlığını korumakla mükelleftir. Bu nedenle işçinin haklarını, yalnızca ücret ve onun içine giren diğer maddî haklardan ibaret saymak mümkün değildir.

Kutsal kitapta dahi kişiye gücünün yettiği kadar yük verildiği belirtilirken, bunun çalışma hayatına yansımaları da elbette bu şekilde olmalıdır. İlahi kitap ışığında, işçinin manevî haklarını genel olarak ifade edecek olursak: Çalışana yapabileceğinden daha fazla iş yükü yüklenmemesi ve bununla birlikte işçiyle işveren arasındaki insanî ilişkiler ve beşerî münasebetlerin kardeşçe olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra işçinin hem ruh, hem de beden sağlığını korumak için iş ve işyeri şartları iyileştirilip, çalışma saatlerinin buna göre tespit edilmesi gerekmektedir.

Allah Teâlâ kullarını bazı vazifelerle mükellef kılarken -iş hayatına da ışık tutan- şu prensipleri koymuştur. Bütün dinlerin temelinde yatan insana verilen değer kapsamında özellikle İslam dininde Hz. Muhammed'in herkesçe bilinen hadisi ile değerlendirecek olursak: "İşçiye ücretini, alınının teri kurumadan veriniz". (İbn Mâce, Ruhûn, 4)

Şüphesiz ki çalışma hayatının temelini oluşturan faktörlerden birisi de ücrettir. Hadiste de açıkça belirtildiği üzere, çalışanın emeğinin karşılığı bekletilmeden, zamanın da verilmelidir. Hatta rivayete göre Hz. Peygamber'in, "Üç sınıf insan vardır ki, kıyamet günü ben bu kişilerin hasmı olacağım. Bu üç sınıf insandan biri de "ücretle bir kişi tutup, o kişinin işini bitirdikten sonra ona ücretini ödemeyendir." buyurduğu söylenmektedir. Dinin temellerini oluşturan hak konusuna ise "O halde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir(er-RÛM, Ayet 38) . Yapılan işin doğruluğu, adaletli olması üzerine ise : "Allah, yaptıklarınızı görendir." (el-Mümtehne, Ayet 3) "Hiç kimse el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir." "Kim helal rızık talep ederek, yorgun bir şekilde gecelerse, günahları af olmuş olarak gecelemiş olur." Hadislerinde de peygamber efendimiz helal kazancın ve çalışmanın önemini vurgulamıştır.

İşçiyi çalıştırıp ücretini vermemek Yüce Yaratıcı'nın beğenmediği bir durum olduğu gibi, işçinin ücretini geçerli bir mazeret olmadan ertelemek, anlaştığı ücretten daha az bir şekilde vermekte dinen caiz değildir. Bu noktada, Ebu Said el- Hudri'nin " Bir işçi çalıştıracağınız zaman, vereceğiniz ücreti ona bildirin" tavsiyesi işverenin bu tür istismarlara yönelmesini engellemeyi amaçlayan bir uyarıdır. Bu uyarı sadece ücretle alakalı olarak söylenmemiş olmakla birlikte, işçi ile işveren arasındaki anlaşmazlık çıkma ihtimali olan tüm konuları kapsamaktadır. İşçinin işe alınırken hangi şartlarda çalışacağı, çalışma ve dinlenme saatleri, haftalık ve yıllık tatilleri, yapacağı iş, alacağı ücret ve ücreti alacağı zaman gibi işçinin ve işverenin haklarını korumaya yönelik ayrıntılar bu söz kapsamında değerlendirilir (Hadislerle İslam, V. Cilt :313)

Ölçüyü tastamam yapın, (insanların hakkını) eksik verenlerden olmayın.(eş-ŞUARÂ, Ayet 181)

Ayetinde de belirtildiği üzere hakların zamanında verilmesinin yanında, tam ve eksiksiz verilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte , "İnsanların hakkı olan şeyleri kismayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." (eş-Şuarâ, Ayet 183) ayetinde de aynı ifadelerle karşılaşırız. Kaldı ki Hz. Peygamber'in öğretilerini kendine ölçü alan bir işveren, her türlü insan hakkına mutlaka saygı gösterecektir. İşçisine dinlenme ve ibadet etme fırsatı verecek, ona ağır işler yükleyerek fazla yıpratılmaması hususunda, gereken itina göstercektir. Böylece sağlıklı bir işçi- işveren ilişkisi de kurulmuş olacaktır. Elbette işverenin çalıştırdığı kimselerin haklarına riayet etmesi gerektiği gibi işçi de üzerine aldığı görevi en iyi şekilde yapmaya çalışmalı, sorumluluklarını yerine getirmelidir. Zira işverenin beklediği kaliteden ödün veren, kendi görevini ihmal ederek başkalarına yük olan bir işçi, aldığı ücreti hak etmez. (Hadislerle İslam, V. Cilt :316)

“Ve ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adalette yapın; insanlara eşyalarını eksik vermeyin; yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın. (HÜD, Ayet 85)”

Ayet-i kerimde ise hakkın ölçümünde adalete verilen önem belirtilmiştir. Hem ticaret ahlakına, hem de hayati düzeni bozmamak adına adaletin ve hakkın ne denli önem teşkil ettiğine dikkat çekilmiştir. Yine aynı bağlamda ilahi kitap ışığında birçok mesaja bakacak olursak: “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.” (el-İsra, Ayet 35), “Doğru terazi ile tartın.” (eş-Şuarâ, Ayet 182), “Ölçüyü adalette tutun ve eksik tartmayın.” (er-Rahmân, Ayet 9) ayetlerinde hakka ve adalete yer verilmiştir.

“Ey inananlar! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın.” (el-Bakara, 2/267)

Mealindeki ayet bağlamında değerlendirecek olursak; sermayenin iki kaynağı vardır: Biri emek diğeri arz ve müştemilatıdır ve doğal olarak emek olmadığı zaman sermayenin birikmesi mümkün değildir. Eğer işveren bir emeği kiralamışa, işinin görülmesini sağladığı işçiye, yani borçlu olduğu emeğe, hakkı olan değeri vermekle ve ücretini eksiksiz ödemekle mükelleftir.

Diğer dinlere de baktığımızda:

“Kardeşlerinden olsun, yahut memleketinde şehirlerinin içinde olan kendi gariplerinden olsun, düşkün ve fakir ücretliyi sıkıştırmayacaksın; onun ücretini gününde güneş batmadan vereceksin(çünkü düşkündür ve yüreği onu özler) yoksa sana karşı Rabbe feryat eder, ve senin için suç olur.” (Tes. 24:1415) İncil’de de ücretin zamanında verilmesine dair ayetlere yer verilmiştir. Bununla birlikte, “Siz, efendiler uşaklarınıza adalet ve eşitlikle davranın. Unutmayın ki göklerde sizin de efendiniz var.” (Kol. 4:1) ayetin de de işçilere eşit ve adaletli davranılması gerektiğine dair vurgu yapılmıştır.

Aynı şekilde yine Tevrat’ta “Allah kesinlikle kötülük etmez, Her şeye Gücü Yeten adaleti sapturmaz.” (Eyüp, 34:12), “Her şeye Gücü Yeten’e biz ulaşamayız. Gücü Yücedir, adaleti ve eşsiz doğruluğuyla kimseyi ezmez.” (Eyüp, 37:23) “Rab bütün düşkünlere hak ve adalet sağlar.” (Mezmurlar, 103:6) , “Rab yücedir. adalet ve doğrulukla doldurur. (Yeşaya, 33:5)” ayetleri ile Allah’ın adaletine vurgu yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı Yöntemi Evreni

Araştırmanın amacı, son zamanlarda modernizm ile birlikte popüler etki altında olan kafe sektörü ve bu sektörde işçi- işverenler üzerinden emek sömürsüne din perspektiften bakıp, konu kapsamında işverenlerin ve çalışanların konuya dair bakış açısı ve düşüncelerini belirlemek, bu çerçevede mevcut sorunları tespit etmektir. Bununla birlikte emek sömürsündeki din algısının mevcut yerine dair genel bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi seçilmiş olup, Tracer (iz sürme) yöntemi benimsenerek Isparta şehrinde bulunan farklı kafelerin işverenleriyle ve farklı birimlerinde çalışan kişilerle mülakat yapılmıştır. İz sürme yöntemi (Hornby & Symon, 1994) kullanılarak 5’i işveren olmak üzere toplam 15 kişi ile görüşülmüştür. Cevapların bir müddet sonra birbirini tekrar etmeye başlaması ve katılımcıların yaklaşık olarak aynı düşünce ve fikirde olmaları, araştırmanın doyum noktasına ulaşıldığını göstermiştir. Bu aşamanın ardından görüşmelere son verilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Tablo 1.

Firma	Katılımcı	Birim
F1	A	Garson
F1	B	Garson
F1	C	Garson
F2	D	İşveren
F2	E	Bulaşıkçı

F2	F	Garson
F2	G	Garson
F3	H	İşveren
F4	I	İşveren
F4	J	Garson
F4	K	Kasiyer
F4	L	Garson
F5	M	İşveren
F5	N	Garson
F5	P	İşveren

Araştırmamıza konu olan kafe sektörünün seçilmiş olma sebebi ise, mavi yakalı kesim olan kafe çalışanlarının, popüler kültürün etkisiyle birlikte emek sömürüsüne yoğun bir şekilde maruz kalındığı düşüncesidir. Isparta şehrinde, farklı kafelerde çalışan kişiler üzerinden, müşteri- çalışan ve çalışan-işveren arasındaki ilişki de göz önünde bulundurularak alınan cevaplar ışığında bir sonuca ulaşmak amaç edinilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Soruları

No.	Soru İfadeleri
1.	Çalışma yaşamınızda emek sömürüsüne uğradığınızı düşünüyor musunuz?
2.	Çalışma ortamınızda, hakkınızın gözetildiğini düşünüyor musunuz?
3.	Çalışma hayatınızda, dini inançlarınızı göz önünde bulunduruyor musunuz? İş görme ediminizi gerçekleştirirken, dinin inançlarınızın etkisinin olduğunu düşünüyor musunuz?
4.	İşveren olarak çalışanlarınızın emeğinin karşılığını yeterli düzeyde verdiğinizi ve haklarını gözettiğinizi düşünüyor musunuz? (İşveren)
5.	İşletmenizde çalıştırdığınız bireylere karşı tutumlarınızda, emeğin değerini ve çalışma ahlakını ön planda tutuyor musunuz? (İşveren)
6.	Sizce dinin çalışma hayatına etkisi nasıl olmalıdır?

Katılımcılara, emek sömürüsüne uğrayıp uğramadıklarına dair sorumuzu yönelttiğimizde, vermiş oldukları cevapların belirli bir aşamadan sonra aynı yönde seyretmesi ile birlikte, genel olarak hem kafe sektöründe hem de daha önce çalışmış oldukları diğer sektörlerde yoğun bir emek sömürüsü altında oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara sorular sorulduğunda, alınan cevaplarda öncelikli sorunun; uzayan mesai saatlerinin büyük sıkıntı teşkil ediyor olması ve bu çalışma sürelerine dair ücretlerin verilmemesi olmuştur. Ayrıca günümüz koşulları altında, alınan ücretlerin çok düşük olduğuna ifade eden katılımcılar nezdinde özellikle

kafelerde çalıştırmak için öğrencileri seçtiklerini ve bu durumunda kayıt dışı çalışma sorununu ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanlara karşı insani değerin verilmediği ve bir “köle zihniyeti” ile çalıştırıldıklarına dair sıkıntıları dile getiren katılımcılar, bir diğer açıdan da konu genelinde insanların bazı durumları dile getirme şekilleri ile mevcut uygulama arasındaki uçurum farkına değinmişlerdir. İnsanların din, hak, eşitlik kavramlarına çok önem verdiklerini söylüyor olsalar da, uygulamada durumun pekte bu perspektifte olmadığını yaşamış oldukları olaylar üzerinden dile getirmişlerdir. Bununla birlikte ikinci soruya dair verilen cevaplarda hakkaniyet ölçüsünde hareket edilmediği ve haklarının gözetilmediği yönünde olmuştur. Katılımcı B, “*öğrenci olduğum için zaman benim için çok önemli, ancak burada en ufak bir yoğunluk durumunda saatlerce çalıştırmaya devam ediyorlar ve bu saatlerin ücretlerini vermiyorlar. Bu durumda elbette bir emek sömürüsüne maruz kalıyorum ve bir hak gözetildiğini söylemek çok zor hale geliyor*” ifadesiyle genel durumu özetler nitelikte sorumuzu yanıtlamıştır. Çalışma saatlerinin süresinin uzun olmasının yanı sıra, yaptıkları işin haricinde de birçok iş yaptıklarına, herhangi bir çalışma sınırlarının olmadığına dair de sorunlarının olduklarını ifade etmişlerdir. C katılımcısı ise, “*Normal şartlarda bir garsonun görevleri kısıtlıdır, ancak biz bu sınırlar dışındaki çalışmalara da maruz kalıyoruz. Bu durum da haliyle zaman içerisinde çok daha yıpratıcı bir hal alıyor*” şeklinde ifade ederek çalışma yaşamının bir diğer sorun teşkil eden konusuna değinmiştir.

Üçüncü soruyu katılımcılara yönelttiğimizde ise farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Orta yaş gurubunda çalışan bireylerin, genç bireylere nazaran konuya bakış açılarında farklılıklar söz konusudur. Soruyu katılımcılara yönelttiğimizde, genç bireylerin çalışma ortamlarına dini görüş ve düşüncelerini çok yansıtmadıkları, sadece yapmaları gereken işi belli ölçüde yapıp daha çok maddi kaygılarının ön planda olduğu görüşü ortaya çıkarken, orta yaş kesimde “*ben buradan kazandığım parayla, çocuklarımın karnını doyuruyorum; o sebeple kazancımı hak ediyor olmam önemli, diğer çalışan arkadaşların hakkına girmemeye özen göstermekle birlikte, vazifem olan işi hakkıyla yapma çabası içerisindeyim*” ifadeleri ile çalışma hayatında dini hassasiyetlerini ön planda tuttıklarını belirtmişlerdir.

Bir diğer katılımcı görüşü ise, atanmayı bekleyen bir öğretmen tarafından olmuştur. Bu noktada katılımcı F ; “*Atanmayı beklediğim bu dönem zarfında, hem bir dershanede çalışıyorum hem de burada garsonluk yapıyorum. Aslında derslane ortamında emek sömürüsüne daha çok maruz kalıyorum, hatta maddi olarak garsonluğun beni daha çok tatmin ettiğini de söylemem mümkün. Ancak dini inançlara dair hassasiyetim derslane ortamında daha çok söz konusu. Sorumluluğumda olan öğrencilerim var ve çalışma koşulları ne kadar zorlu olursa olsun, önceliğim onlara bir şeyler kazandırabilmek. Burada ise açıkçası böyle bir derdim olmadığı için sadece işimi düzgün bir şekilde yapma gayesindeyim*” şeklindeki ifadeyle aynı dönem içerisinde çalışmakta olduğu başka bir sektörle mukayese ederek, farklı bir yaklaşım sunmuştur.

Herhangi bir dine inanca sahip olmadığını söyleyen katılımcı N'nin cevabı ise : “*evet, herhangi bir dini inancım yok. Zaten kıstasında bu olduğunu düşünmüyorum. Önemli olan vicdan ve insanlıktır. Çok dindarım diyen bir insanın da çok rahat hak yiyebildiğini görebiliyoruz. Benim için önemli olan, işimi düzgün bir şekilde yapmak ve insanlara değer vermektir. Kimseyi inançlarından dolayı ayırt etmiyorum ancak genellikle ayırıştırılıyorum*” şeklinde olmuştur.

Çalışanlardan kapalı olan katılımcı J'ye soruyu yönelttiğimizde, “*dini inançlarım gereği elbette hayata karşı bir çizgim var, fakat iş ortamı bu durumdan taviz vermek mecburiyetinde bırakabiliyor. Şöyle ki, geçimimi sağlayabilmek adına şuan burada çalışmak mecburiyetindeyim ancak yine de zaman zaman karşı cinsiyetteki müşteriler ile olan diyaloglar beni oldukça rahatsız edebiliyor. Ve söylediğim üzere bu da tamamen benim kendi inançlarımdan dolayı olan bir durum*” ifadesinde bulunmuştur.

Çalışma doğrultusunda, karşılıklı olarak sağlıklı sonuçlar elde edebilmek adına işverenlerle de yapılan görüşme de “ İşveren olarak çalışanlarınızın emeğinin karşılığını yeterli düzeyde verdiğinizi ve haklarını gözettiğinizi düşünüyor musunuz? ” sorumuzu yönelttiğimizde katılımcılardan H, “ *işletmemizde asgari ücret uygulaması var, işin yetişeceği düzeyde eleman çalıştırıyoruz zaten, ancak istisnai durumlar olduğunda ve çalışanımızı fazla çalıştırmamız gerektiğinde bu çalışma sürelerine dair ödemeleri yapmaya çalışıyoruz. Hukuki çerçevede haklarını gözetmek elbette en büyük yükümlülüğümüz*” ifadesinde bulunurken; diğer kafelere göre daha küçük bir kafe işletmecisi olan M: “ *ben yıllarca işçi sınıfında çalıştım ve hala kafemde de her işe koşturuyorum elbette; fakat açıkça söylemek gerekirse çalıştığım birçok sektörde emeğimin karşılığını alamadığımı belirtebilirim. Bu noktada himayem altında olan çalışanlarımın hakkını gözetmek benim en büyük vazifem. Çalışanlarım asgari ücret karşılığında çalışıyor, ancak zamanla işletme olarak büyüyebilirsek bu ücreti arttırmak en büyük arzum.*” İfadesinde bulunmuştur.

İşverenlere, “ işletmenizde çalıştırdığınız bireylere karşı tutumlarınızda, emeğin değerini ve çalışma ahlakını ön planda tutuyor musunuz?” sorusunu yönelttiğimizde genel olarak alınan cevaplar yüzeysel kalmış olup, çalışanlarının haklarını ve emeğe dair olan değeri gözettiklerini ifade etmişlerdir.

Hem çalışanlara, hem işverenlere “Sizce dinin çalışma hayatına etkisi nasıl olmalıdır?” sorusunu yönelttiğimizde ise daha farklı cevaplar alınmıştır. Çalışanlardan katılımcımız K, “*Günümüzde din algısı her alanda olduğu gibi çalışma alanında da etkilidir diye düşünüyorum. İşverenler çalışacak kişiyi seçerken bizzat mevzuatta böyle bir maddeye yer vermeseler dahi, inanç temelleri zayıf olan birisiyle çalışmanın ahlaken etik olmayacağını düşünürler ve bunun nedeni de müslümanlık algısıdır. Ama soru da sizce diye sormuşsunuz, o nedenle kendi yorumuma gelecek olursam, dinin çalışma hayatında soyut da olsa etken olmasını yanlış buluyorum ben, çünkü bu da bir sınıfsal ayrım yaratır.*” İfadesinde bulunmuştur. Bu noktada işçi tarafından dine bakıldığında, Lenin’in konuya dair “din, tüm yaşamı boyunca çalışan, yokluk çekenlere; dünya da azla yetinmeyi, kısmete boyun eğmeyi, sabırlı olmayı ve öteki dünyada bir cennet umudunu sürdürmeyi öğretir.” düşüncesine değinmek mümkün. Din kavramının belli tabular çerçevesinde insanları sorgulamadan uzaklaştırarak, yoğun bir teslimiyet içine girmelerine ve bunun sonucunda da haklarını aramak gibi bir derde düşmedikleri sonucuna ulaşılabilir.

Diğer bir açıdan değerlendirildiğinde ise, katılımcımızın işverenlerin dini inançları, çalışanları üzerinde bir baskı yaratabileceği için, çalışma hayatına çok yansımaması gerektiği yönünde olmuştur. “ *İşverenler, eleman alımında dahi kişilerin mevcut niteliklerinden öte dini görüşleri ile değerlendirebiliyor. Çalıştığınız iş ortamında da böyle, yaşam şeklinizle sizi sorgulayabiliyorlar, bu da tamamen dini etmenlerden kaynaklı. Önemli olan benim yaptığım iş olmalı ve din olgusu benim içimde kalmalı*” ifadesiyle katılımcı E, dinin bireyleri ilgilendiren bir durum olduğuna ve bunun çalışma hayatında belirleyici bir rolü olmaması gerektiği üzerine değinmiştir.

Bir başka pencereden bakıldığında, dinin çalışma hayatında ahlaki boyutta ele alınması gerektiği yönünde olmuştur. Katılımcılar özellikle, dini suiistimal etmeden bir çalışma ahlakı oluşturabilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır. “ *Din kul hakkına girmemeyi emreder, adaletten, eşitlikten ve emeğin değerinden söz eder. Bu temeller üzerinden bakıldığı vakit elbette dinin bu yapıcı yönlerinin zaten çalışma hayatına yansımaları gerekmektedir. Müslüman ülkesi olarak da bu hassasiyeti elbette gösterebilmemiz lazım.*” İfadeleri ile ortak paydada buluşmuşlardır.

Dini görüşü daha farklı olan L kodlu katılımcıya soruyu yönelttiğimizde ise: “ *dini görüşlerin çalışma hayatına etki etmesini doğru bulmuyorum. Önemli olan o işi layığıyla yapmaktır. İnsanların ben dindarım diyerek geçinip, bunun üzerinden onca insanın hakkına*

girmesi zaten çok ayrı bir mesele. İlla yansıması olmalıysa o da güzel yönleriyle, hak gözeterek olmalıdır.” İfadesinde bulunmuştur. Bir başka katılımcı ifadesinde ise : “ *çalışma hayatında cinsiyet bile göz önünde bulundurularak birçok ayırım yaşandığına şahitlik edebiliyoruz ne, bunun yanında kimsenin hak gözetmiyor, adaletten de söz etmek pek mümkün değil. Dini inanç sahibi bir insanın da, bu konularda daha hassas olması gerekmekte. Din de işte bu noktada etki yaratmalıdır.”* Görüşü ile çalışmaya katkı sağlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz çalışma hayatının en büyük vebası olan emek sömürsü üzerine hazırlanan çalışmada, din ve ahlak esasları üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Zira dini açıdan da bakıldığında, emek ve ahlak her şeyden üstündür. Bütün ilahi kitaplar ışığında değerlendirildiğinde, çalışmanın önemiyle birlikte işçinin emeğinin eksiksiz ve zamanında verilmesinin gerektiği, haklarının gözetilmesi ve çalışma hayatında eşit, adaletli davranılması, çalışanlar arasında ayırım yapılmaması, işçinin yapabileceği işten daha ağır iş verilmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bir diğer yandan çalışanın da yaptığı işi layığıyla yapmasına, işverenine karşı sorumluluklarını yerine getirip, hak gözetmesi gerektiği belirtilmiştir.

İşçi-işveren ilişkileri, insan ilişkilerinden; işçi hakları da, insan haklarından ayrı düşünülemez. İslam felsefesi de genel ilke ve amaçları doğrultusunda sadece belli bir kesimin değil, toplumsal olarak bir refah içerisinde olunması gerektiğini vurgular. Bu nedenle İslam düşüncesi, hayata ve insana dair ilişkilere dair anlam veren ve bu doğrultuda yön veren ilkeleri özümsemekle birlikte; dinin bireyin vicdanını, bireysel ve toplumsal hayatını kuşatması ve işçi ile işveren arasındaki ilişkinin karşılıklı olarak saygı, sevgi ve hakkaniyet ölçüsünde sağlam bir yapıya ulaşması noktasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Günümüzde toplumsal refahın ve barışın en önemli faktörlerinden sayılan iş barışının, işçi sağlığı ve güvenliğinin sağlanması; işçi ve işverenin hak ile sorumluluklarının hakkaniyet içerisinde ve adalet ölçüsünde idam ettirilmesi toplumsal bir problem haline gelmiştir.

Çalışmada da kafe sektöründe çalışan bireylerle ve işverenlere yapılan mülakat sonucunda, katılımcıların cevaplarının belirli aşamadan sonra birbirinin benzeri ya da tekrarı şeklinde ortaya çıkması sektördeki bireylerin din ve çalışma hayatı arasında kurmuş oldukları bağlantıların belirli açılardan aynı olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışma, sadece işçi açısından bir değerlendirme ile sınırlı kalmamış, işçilerin de işlerini yeterli düzeyde yapıp yapmadıklarına dair bir sorgulama getirilmiştir.

Emek sömürsünün yoğun olduğu çalışma hayatının dini açıdan değerlendirildiği çalışmada, din ve emek kavramları bağlamında; çalışanlar ve işverenlere yapılan görüşmeler sonucunda, din konusunda oluşmuş olan yanlış algıların ve yorumların çalışma yaşamına da olumsuz yönlerde etki ettiği ve bireylerin dinin çalışma hayatında da suistimal ediliyor olmasından ciddi rahatsızlık duyduğu sonucuna ulaşmakla birlikte, dinin çalışma hayatına olumlu yönleri ile yansıması gerekliliği üzerine ortak paydada ifade edilmiştir. Mülakat sonucunda elde edilen sonuç ise; dinin, çalışma hayatına etkisinin “insanların yorumladığı gibi değil, din de mevcut olduğu şekilde” olması şeklinde olup, suistimal edilmemesi gerektiği yönünde olmuştur.

Din konusunda toplumsal olarak eksik ve yanlış bilgilere sahip olmamız ve yanlış anlamlandırmalarımız neticesinde, dini inançlar doğrultusunda yaşama çabamızda da belli aksaklıkların olduğu gözlemlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında dinin doğru bir şekilde anlaşılmasının kutsal kitap ve hadisler doğrultusunda hem kişisel yaşantımızı hem de çalışma hayatımızı -konumuz ne olursa olsun- şekillendirmemiz gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu minvalde Müslüman ilim adamları ve politika yapıcıların, islamî değerler çerçevesinde gündelik iktisadi hayatın nasıl düzenlenebileceği, özellikle de emek değerinin adil belirlenmesi

ve suistimallerin önlenmesi için neler yapılması gerektiği hususunda daha nitelikli çalışmalarda bulunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- “Hadislerle İslam” , V. Cilt, Diyanet İşleri Bakanlığı, 2013, İstanbul
- “İlmihal II İslam ve Toplum”, Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, Ankara
- “İncil”, Kitabı Mukaddes Yayınları, 2016
- “Kur’an-ı Kerim” , Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- “Kutsal Kitap”, Kitabı Mukaddes Yayınları, 2016
- “Tevrat”, Andaç Yayınları, 2015
- Armağan, Servet, “İslam Hukukunda Temel Hak Ve Hürriyetler”, Dip Yayınları,1992, Ankara
- ARSLAN, Mustafa, “ Türk Popüler Dindarlığı” , Dem Yayınları, 2004, İstanbul
- Bergen, Lütfi “Emek Din İlişkisi Ve Kültür: Sınıftan Cemaate”, Emek ve Toplum, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 2 (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/article/view/5000149189/50001356>, 3 Ağustos 2017 tarihinde erişildi)
- ÇAĞRICI, Mustafa “İslam Ahlakı” , Ensar Yayınları, 2015, İstanbul
- DURAK, Yasin “Emeğin Tevekkülü”, İletişim Yayınları, 2011, İstanbul
- GÖÇMEN, Doğan, “Marx’ın Emek Kavramının Bugün Yürütülen Tartışmalar İçin Önemi Üzerine”
- GÜNDÜZ, Şinasi, “Yaşayan Dünya Dinleri”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007
- <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/islamiyet-ve-mezhep-olgusu>
- <http://www.ikam.org.tr/tr/yayinlar/islam-iktisadi-emek-0>
- https://www.turkcebilgi.com/h%C4%B1ristiyanl%C4%B1kta_mezhepler
- JALEE, “Pierre, Kapitalizm Nasıl İşler?” , Belge Yayınları, İstanbul, 1987.
- KARACOŞKUN, Doğan, “ Dini İnanç- Dini Davranış İlişkisine Sosyo- Psikolojik Bakış”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, Sayı 2, 2004
- KESKİN, Mustafa , “ Din ve Toplum İlişkiler Üzerine Bir Genelleme” , Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, Sayı 2, 2004, (<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/daad/article/view/5000077342/500007138>, 3 Ağustos 2017 tarihinde erişildi)
- MİRZA, Burhanuddin, “Dinleri Tartışmak” , İz Yayınları, 2005, İstanbul
- SEZGİN, Yusuf “İslam İktisadı Ve Emek” , İgiad Yayınları, 2016, İstanbul
- YARAN, Cafer “İslam’da Ahlak’ın Şartı Kaç” , Elif Yayınları, 2012, İstanbul.